

RISTO V. RADUNOVIĆ, Titograd

GDJE SU SE NALAZILI SREDNJOVJEKOVNI GRAD »OBOLON« (OBLUN) I MANASTIR VRANJINA U ZETI

I. UVOD

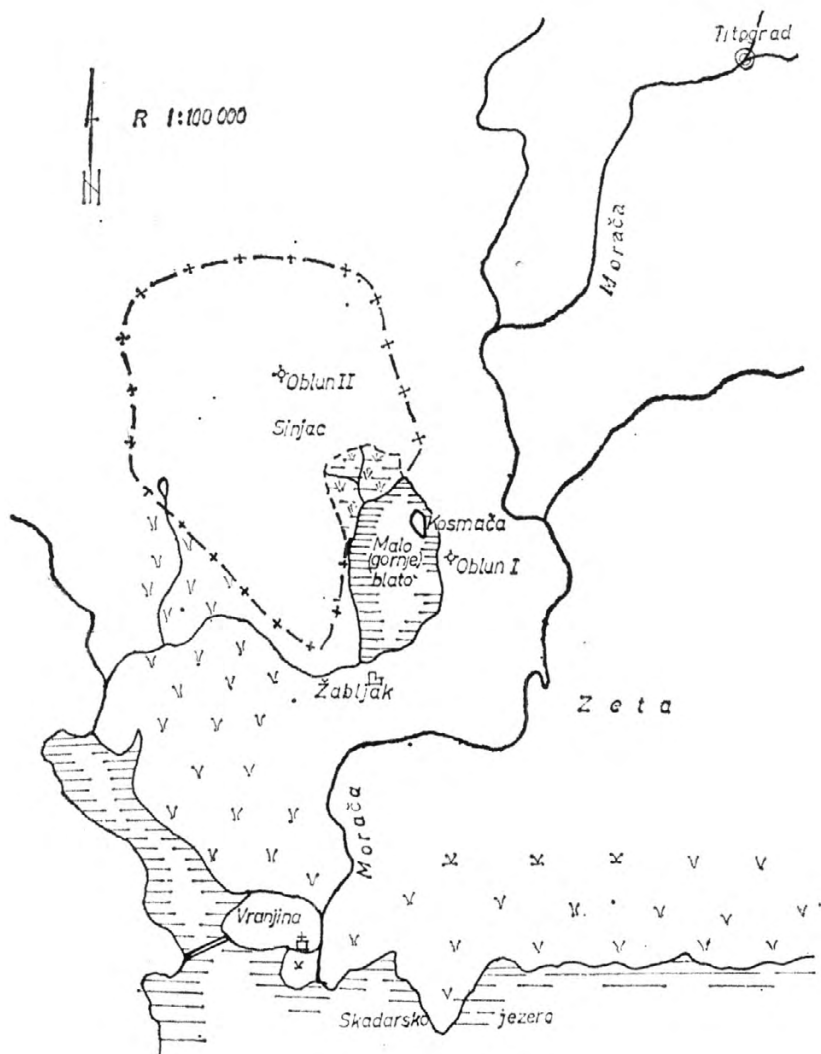
U ovom radu raspravljat će se o pitanjima ubikacije dvaju kulturnoistorijskih spomenika iz regije Skadarskog jezera: a) tvrđave Obluna (castrum »Obolon«), sa pomenom iz 12. vijeka (1, 168, 279; 2, 96) i b) Manastira sv. Nikole vranjinskog, iz prve polovine 13. vijeka (3; 4; 5).

Naša sumnja u tačnost važećih ubikacija pomenutih objekata (i alternativna rješenja koja ćemo pokazati) temeljiće se na analizama: a) toponimije (savremene i istorijske) u regiji Skadarskog jezera i b) poznatih zapisa o ovim, sada, kulturnoistorijskim spomenicima.

Sagledavanje ove problematike i sa aspekta etimološko-onomastičkog, nadamo se, ukazaće: 1) na neke nedostatke dosadašnjih saznanja o ovim reliktima prošlosti, 2) na mogućnosti drukčije interpretacije smisla poznatih podataka o njima i drukčijih zaključaka i 3) na vrijednost onomastičkog podatka (imena kao nosioca suštinskih karakteristika predmeta) u analizama koje zahtijevaju koherenciju raznorodnih saznajnih elemenata.

II. »OBOLON« (OBLUN)

U Ljetopisu Popa Dukljanina (u daljem tekstu LJPD), latinskom manuskriptu od anonimnog spisatelja nazvanog: »Regnum Slavorum...« (2, 63) pominje se »castrum Obolon«, u svojstvu posljednjeg utočišta dukljansko-zetskog kralja Đorđa, Bodinovog sina, a u vezi sa događajem koji se — prema uporednim proučavanjima istorijskih izvora — mogao desiti oko 1130. godine (2, 95). To je — koliko nam je poznato — jedini pomen ove tvrđave u historiografskim izvorima.

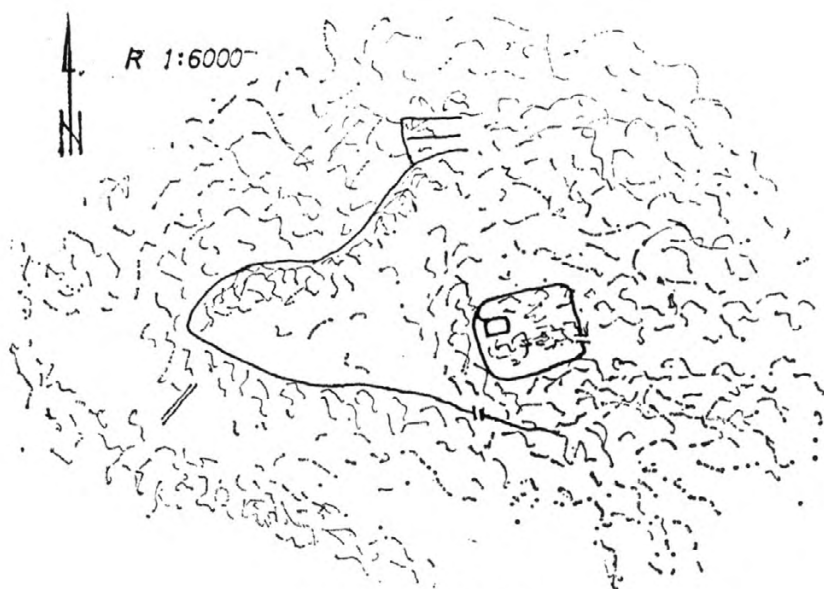
Karta istraživanog područja

--- + --- + Granice metohije Sinjca iz 1561. godine

Prva nama poznata ubikacija je pretpostavka da se Oblun («Obolon») nalazio na mjestu tvrđave Oboda (kod današnje Rijeke Crnojevića) (2, 373; 6, 324). Na neosnovanost prve ubikacije ukazala je druga, dokazujući da se »castrum Obolon« nalazio na brdu Oblunu, na istočnoj obali Malog (gornjeg) blata, gdje su pronađeni odgovarajući materijalni relikti (6, 402; 7, 18, 120).

Mi sumnjamo u apsolutnu tačnost i ove, druge, ubikacije, primjećujući da, na 5—6 kilometara udaljenosti od prvoga, postoji i drugi Oblun koji postaje interesantna onomastičko-arheološka zagonetka, bez čijeg se rješenja ubikacija tvrđave »Obolon«-a ne može smatrati definitivnom.

Raspravu o Oblunu valja početi utvrđivanjem karaktera samog naziva: da li Oblun (lat. Obolon) predstavlja naziv utvrđenja (astionim), ili je u pitanju naziv uzvišenja (oronim), kako Oblun II dovesti u semantičku vezu sa Oblunom I, gdje je, nesumnjivo, postojalo antičko utvrđenje.

Oblun II (»Obolon«)

Iz analogije sa nazivima nekih antičkih gradova (*Tragurion*, staro ime za Trogir; *Spalation* — Split; *Epation* — Stobreč na Braču (22, 9); *Meteon / Medion* — Medun (8, 79; 6, 469), *Dobrunt* (8, 57), *Motovun* u Istri) proizilazi da je i *Oblun* (Obolon) naziv tipičan za antičke naseobine, dakle, ojkonom, dok imenski završetak — *un*, sudeći po onomastičkom materijalu, u Crnoj Gori nije karakterističan za nazive običnih uzvišenja (za oronime).

Prema tome, naziv *Oblun* sugerise na postojanje utvrđenja, pa i drugi *Oblun* (na kojem nijesu primijećeni ostaci starog utvrđenja) trebalo bi da je u nekoj vezi sa prvim *Oblunom*, nesumnjivo antičkim.

Na *Oblunu II*, mjesto očekivanih ostataka tvrdih gradskih bedema, nalaze se samo tragovi prostog kamenog zida (na nekim mjestima jedva uočljivi), koji se ne razlikuju od tzv. »međa« kojih u ovim krajevima ima mnogo i njima se ograničavaju i štite njive ili pašnjaci.

Ipak, konstataciju arheologa da na drugom *Oblunu* »nema nikakvih ostataka« starijeg utvrđenja (30, 141—152) ne možemo uvažiti iz sljedećih razloga: 1) plan pomenutih prostih zidova na vrhu ovog *Obluna* podsjeća na plan srednjovjekovnih utvrđenja (up. priloženu skicu: *Oblun II*), 2) epizoda u LJPD, koja prikazuje okolnosti u kojima je zarobljen od Grka i Rašana progonjeni kralj Đorđe (1, 279—280), dopušta mogućnost da je za tu priliku improvizovano »utvrđenje« za privremenu odbranu, na ovom brdu ne mnogo udaljenom od pravog utvrđenja, od antičkog *Obluna*, te da ovaj naziv predstavlja pravi »spomenik neprekinutoga narodnoga pamćenja«, 3) kako je »*Obolon*« u LJPD jedini pomen ovog utvrđenja u starijim istorijskim izvorima, pretpostavljamo da antički *Oblun*, poslije razornog zemljotresa 518. godine (6, 254, 270), nije obnavljan, jer — da je bio osposobljen za prvobitnu namjenu, kralj Đorđe bi u njemu našao mnogo sigurnije utočište i ne bi bilo razloga drugom obližnjem brdu davati naziv poznatog utvrđenja.

Na osnovu izloženog konstatujemo: »*Obolon*«, srednjovjekovno utvrđenje pomenuto u LJPD, mogao se nalaziti jedino na brdu sjeverno od Malog (gornjeg) blata (koje označavamo sa *Oblun II*), za razliku od antičkog (koji označavamo sa *Oblun I*) sa kojim naš »*Obolon*« (*Oblun*) stoji jedino u etimološko-onomastičkoj vezi.

III. MANASTIR VRANJINA

Arhimandrit Nićifor Dučić je, objavljivanjem svojega spisa »*Vranjina u Zeti i krisovulje na Cetinju*« (5), izazvao i naučno interesovanje o problematici znamenitog manastira sv. Nikole vranjinskog u Zeti, sazidanog u prvoj polovini 13. vijeka »na ostrvu zvanom *Vranjina*« (11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19, 55; 24; 25; 38; 39).

Ovo interesovanje poznavalaca naše kulturne prošlosti traje više od 100 godina i, sudeći po dosadašnjim rezultatima, neizvjesno je rješenje brojnih nepoznanica oko *Vranjinskog manastira*, svojevremeno značajnog duhovnog središta — velike lavre (10, 87—88; 25, 104), prethodnika *Cetinjskom manastiru*.

Tako, o manastiru *Vranjini* (prvobitnom), po našem mišljenju, nije dokazano: 1) gdje se nalazio, jer na mjestu gdje se smatra da se nalazio nema (niti je kada primijećeno) bilo kakvih materijalnih ili onomastičkih tragova koji bi predstavljali sigurne dokaze o viševjekovnom prisustvu, sudeći prema hrisovuljama, najznačajnijeg srednjovjekovnog manastira u Zeti; 2) da li su osnovni

izvori saznanja o manastiru Vranjini, poznati prepisi brojnih vladarskih povelja (hrisovulja) za ovaj manastir, autentični prepisi ili, pak, falsifikati, 3) u kakvim okolnostima je iščeznuo manastir Vranjina, tj. kako je utonuo u tamu zaborava najslavniji manastir Zete sa svojim ogromnim vlastelinstvom.

Detaljnije će se raspravljati, u ovom radu, o prvom navedenom pitanju — o problemu ubikacije manastira Vranjine, a o ostalim pitanjima samo onoliko koliko se budu pokazivala značajnim za predmet našega razmatranja.

Ne računajući pomene u hrisovuljama, Dučićeva ubikacija manastira Vranjine može se smatrati prvom i jedinom, jer nije izražavana sumnja u njenu vjerodostojnost. A budući da mi sumnjamo u argumentovanost važeće ubikacije, pokušaćemo da je osporimo, počevši sa kritikom spisa u kojem je nastala.

U Dučićevom radu »Vranjina u Zeti i krisovulje na Cetinju« daje se istorijat manastira Vranjine i prikazuju sve tada čuvane na Cetinju »oridinalne krisovulje« ovoga manastira o kojem se, između ostalog, kaže: 1) da ga je — kako stoji u hrisovulji od Sv. Save iz 1233. godine — zidao episkop zetski Ilarije i predao ga arhiepiskopu Savi koji je ovaj manastir izuzeo ispod vlasti zetskih episkopa i stavio pod arhiepiskopsku, čime je ovaj manastir dobio status izuzetno povlašćenih srpskih manastira; bio je »i srpska lavra i srpska mitropolija« (7, 168); 2) da su »Nemanjići taj manastir osobito poštovali i svi mu vladaoци iz te dinastije bogate priloge davali i svojim poveljama imanja mu utvrđivali, ne razlikujući ga ni najmanje od svojih sopstvenih manastira i zadužbina. Pa i poslije njih novi zetski gospodari Balšići, a po ovijem i Crnojevići, ugledajući se na Nemanjiće, svi su mu obilno prilagali, i izvanredno ga poštovali i uvažavali« (7, 175), te je manastir Vranjina »u svoje vrijeme s imanjem i uvažanjem bio u redu prvijeh i srpskih gotovo najbogatijih manastira« (7, 176), iako je »Vranjinska crkva bila srednje veličine, bez zvonika i kubeta i bez svake arhitektoničke vještine, od običnog kamena sazidana« (7, 175); 3) da je hrisovuljom cara Stjepana (Dušana) iz 1348. godine (za koju i N. Dučić kaže da je lažna — R. R.) manastir Vranjina podvrgnut srpskom manastiru sv. Arhangela u Jerusalimu (što se smatra nedopustivim po spomenutoj hrisovulji Svetoga Save); 4) da je manastir Vranjina »imao mnoge zemlje kroz svu Zetu; imao je cijela sela, mline (vodenice) i vinograde kroz Crmničku i Riječku nahiju; imao je i četiri manastira na svojoj zemlji i u svojem području, sva četiri podignuta u slavu sv. oca Nikole«, u Orahovu, Brčelima, Obodu i Paštrovićima (7, 181); 5) da »Turci, po osvojenju drugi put grada Žabljaka 1482. godine i po izlasku mitropolita Visariona iz Vranjine, zapale manastir, gdje se 9 kaluđera od dima uguše pod jednim svodom, što je ispod manastirskih zgrada bio« (7, 169—170); 6) da »su vladike crnogorske vavijek na Vranjinu pretendirali«, da je »Petru II pošlo za rukom te ju je Crnoj Gori

prisojedinio«, »u slijed čega saziđe jednu kulu na otoku Lesendri do Vranjine«, ali »8. septembra 1843. godine . . . Turci zauzmu Vranjinu i Lesendru« i »po tome turska vlada podigne u Manastiru na samoj crkvi i u Lesendri dvije tvrđinje, koje okiti topovima . . .« (7, 171); 7) da su sve krisovulje pisane »na pergameni ustavom vrlo lijepo«, ali da ni jedna nema pečata, osim »krisovulja Ivana Crnojevića za osnov Manastira cetinjskoga« (7, 191).

Kako je 1870. godine, u vrijeme nastanka ovakvog Dučićevog prikaza manastira Vranjine, ostrvo Vranjina bilo u turskoj vlasti, ovaj arhimandritov rad trebalo je da bude shvaćen i kao apel da se oslobodi ovo »sveto mjesao« »u kojem se preko 600 godina hrišćanska božja služba pojala, u kojem sad turski topovi riču i turske hodže uriliču« (7, 173), ali — po našem uvjerenju — i kao predradnja za buduće »obnavljanje« manastira Vranjine.

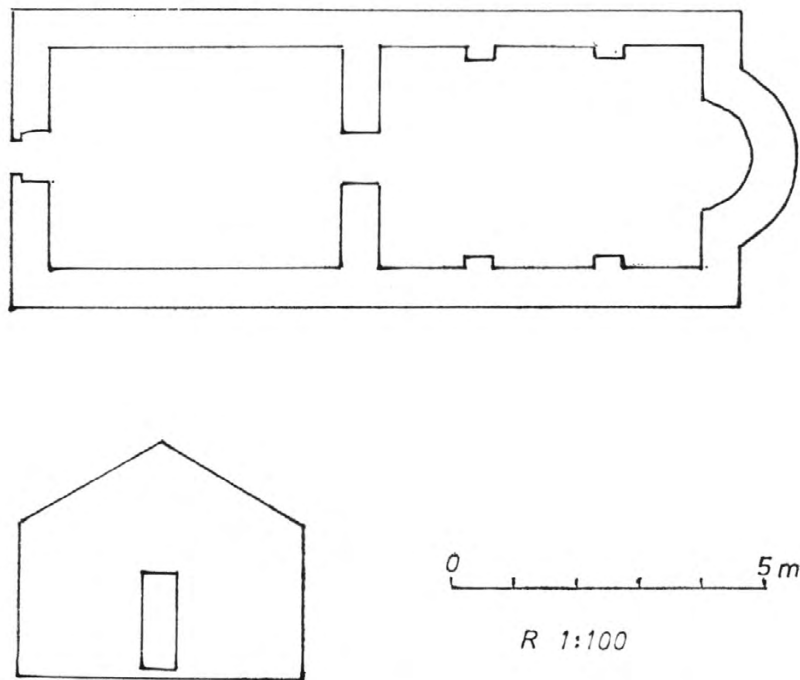
Ostrvo Vranjina oslobođeno je Turaka 1878. godine i, odlukom crkvenih i svjetovnih vlasti, podignut je na ovom ostrvu 1886. godine novi manastir sv. Nikole, ali ne na mjestu tvrđave sa topovima, koja je izgrađena, navodno, na manastirskim temeljima, već na drugom, »najprikladnijem« mjestu na ostrvu (43), i tim činom obnovljen je manastir Vranjina iz vremena prvih Nemanjića.

Navedeni Dučićev rad mogao je biti motivisan i težnjom da se u svijesti naroda formira, i učvrsti, presudno uvjerenje kako je slavni manastir Vranjina bio na današnjoj Vranjini i kako je nestao bez traga isključivo turskom krivicom, te da su »krisovulje na Cetinju« jedini relikti koji svjedoče o njegovom viševjekovnom postojanju.

Tako, arhimandrit Nićifor Dučić, koji je u Crnoj Gori boravio nekolike godine (1862—1868), pišući o ovom manastiru po kazivanju boljih poznavalaca prošlosti ovoga manastira: tadašnjeg »mitropolita crnogorskog Ilariona, koji je bio đak u manastiru Vranjinji, i dr. (5, 147), ovim svojim radom mogao je navesti na pogrešan put brojne istraživače koji su, ne sumnjajući u vjerodostojnost ovog napisa, svoju pažnju usmjerili isključivo na probleme autentičnosti sačuvanih prepisa vranjinskih hrisovulja.

I ovoga puta polazeći od Dučićevog rada »Vranjina u Zeti i hrisovulje na Cetinju«, zaustavićemo se kod prvog, osnovnog, pitanja: *gdje se nalazio prvobitni manastir Vranjina* — i potražiti odgovor uvjerljiviji od dosadašnjeg, koji bi mogao nagovijestiti i nov prilaz gotovo nepristupačnom problemu utvrđivanja autentičnosti prepisa vranjinskih hrisovulja.

Ako se pažljivo razmotre neke pojedinosti iz navedenog Dučićevog rada i na Vranjini provjeri njihova vjerodostojnost, mora se doći do uvjerenja da se Dučićevi podaci o starom manastiru Vranjini ne mogu situirati na današnjoj Vranjini.

Osnova i portal crkve (»manastira«) na Kosmači

1. Stari manastir Vranjina nije mogao postojati na mjestu tvrđavice sa topovima o kojoj Dučić govori, ne samo stoga što tu nema (niti je kada primijećeno) bilo kakvih tragova staroga Manastira, već i stoga što je mjesto, gdje je podignuta ova tvrđavica, vrlo nepovoljno za podizanje jednog manastira za koji se svojevremeno mogla birati najpovoljnija lokacija.

2. Ostaje nejasno zašto graditelji novopodignutog Manastira na Vranjini (ako su bili uvjereni da je stari Manastir bio na mjestu pomenute tvrđavice, a mitropolit Ilarion je o tome mogao biti tačno informisan), nijesu porušili tvrđavicu i Manastir obnovili na prvobitnim temeljima, što bi se, s obzirom na značaj tradicije, s pravom moglo očekivati.

3. Manastir koji je smatran velikom lavrom i postojao preko 600 godina — sve do 1843. godine, mora da je u neposrednoj okolini imao i više pomoćnih objekata koji ne bi mogli brzo iščeznuti ne ostavivši nikakvog traga.

4. Današnji nazivi mjesta na Vranjini i u njenoj neposrednoj okolini ne asociraju na prisustvo bilo kakvih crkvenih objekata ili pojmova, a mora se pretpostaviti da ih je u vezi sa starim manastirom Vranjinom moralo biti više i da se ovakva viševjekovna

tradicija ne bi lako dala izbrisati iz narodnoga pamćenja u vrlo kratkom vremenskom intervalu — od 1843. godine.

Ako je srednjovjekovni manastir Vranjina bio na današnjoj Vranjini, zašto od Petra II Petrovića Njegoša (ili iz njegovog doba) nije ostalo nikakvog svjedočanstva o kratkotrajnom oslobođenju, odnosno definitivnom uništenju, ovog znamenitog manastira?

Uvjerenje da se stari manastir Vranjina nalazio na današnjoj Vranjini zasniva se, prvenstveno, na sličnosti imena pomenutog ostrva i manastira koji se — prema svim njegovim hrisovuljama — nalazio na istoimenom ostrvu, ali — ni to nije čvrst dokaz da se stari manastir Vranjina nalazio na današnjoj Vranjini. Razloga za nagoviještenu sumnju ima nekoliko.

1. Na početku 13. vijeka današnja Vranjina nije bila okružena vodom, te se nije mogla smatrati ostrvom (29, 45).

2. Prihvatimo da je prvobitni manastir bio na istoimenom ostrvu, ali i mogućnost da je u 13. vijeku, u regionu Skadarskog jezera, mogla postojati i neka druga Vranjina — ostrvo danas nepoznato pod tim nazivom.

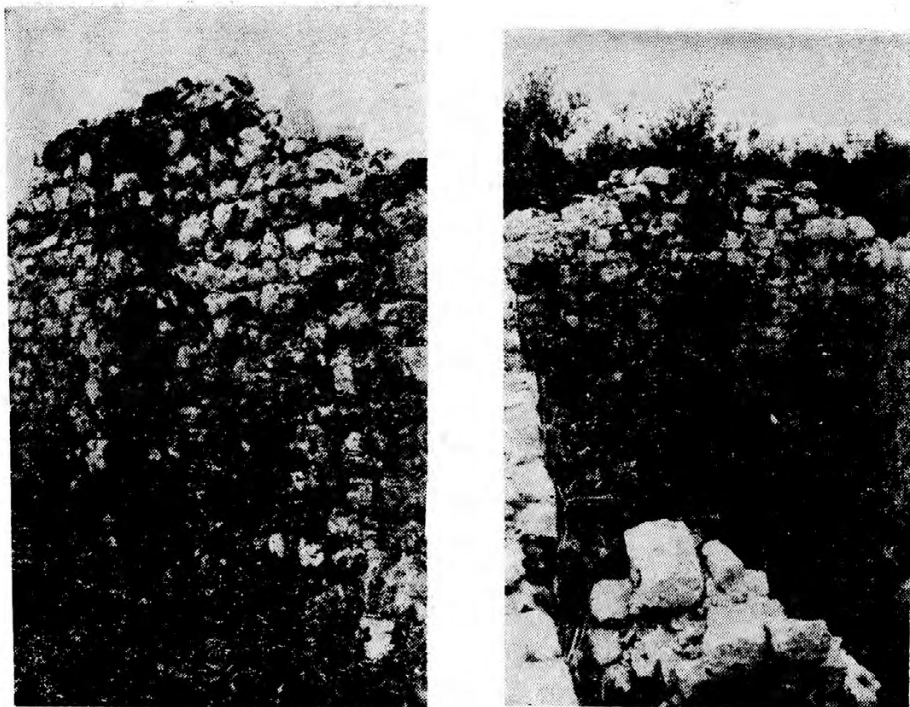
3. Naziv nekih mjesta u regionu Malog (gornjeg) blata, to su Vrānjskā gōra / Vrānjskā grēda (23, 165) (u Grbavcima istočno od Malog blata), Vrānovi (u Sinjcu, sjeverno od Malog blata), kao i smisao dvaju pomena mjesta zvanog *Vuranie* (Vranje) u LJPD, u vezi sa nekim događajima iz 11. vijeka (1, 226, 296), — nagovještavaju mogućnost da bi Malo (gornje) blato sa okolinom moglo predstavljati srednjovjekovno zetsko Vranje (»Vuranie«) koje je, u onomastičkom smislu, moglo biti izbrisano pojmom o manastiru Vranjini (44, 195—203).

4. Ovoj vjerovatnoći da je današnji Sinjac mogao biti dio starog Vranja mogla bi doprinijeti i neka u Sinjcu i okolnim mjestima još živa narodna predanja (42).

5. Mišljenju da se region Malog blata i okoline nekada nazivao Vranje (»Vuranie«) doprinosi i činjenica da se u ovom jezeru nalazi i jedino ostrvce (školj) Kosmača (sa ostacima »manastira« koji narod smatra najvažnijim u nizu crkvenih objekata u ovom regionu), jer — prije 7—8 vjekova, ovo ostrvce i »manastir« (u »Vranju) mogli su biti Vranjina.

6. U sjevernom dijelu današnje Vranjine postoji mikrotoponim Kosmača — ime identično nazivu ostrvca sa »manastirom« u Malom (gornjem) blatu, što bi moglo biti plod slučajnosti, ali i namjerne onomastičke zamjene.

7. Malo blato ima nivo viši nego Skadarsko jezero (u koje otiče Biševinom pa Karatunom), što dopušta mogućnost da je današnja Kosmača u Malom (gornjem) blatu mogla biti pravo ostrvo i u 13. vijeku, kad je osnovan manastir Vranjina, odnosno kada se današnja Vranjina nije mogla smatrati ostrvom.

Sl. 1 — Manastir Kosmača

a) portal — spoljni izgled

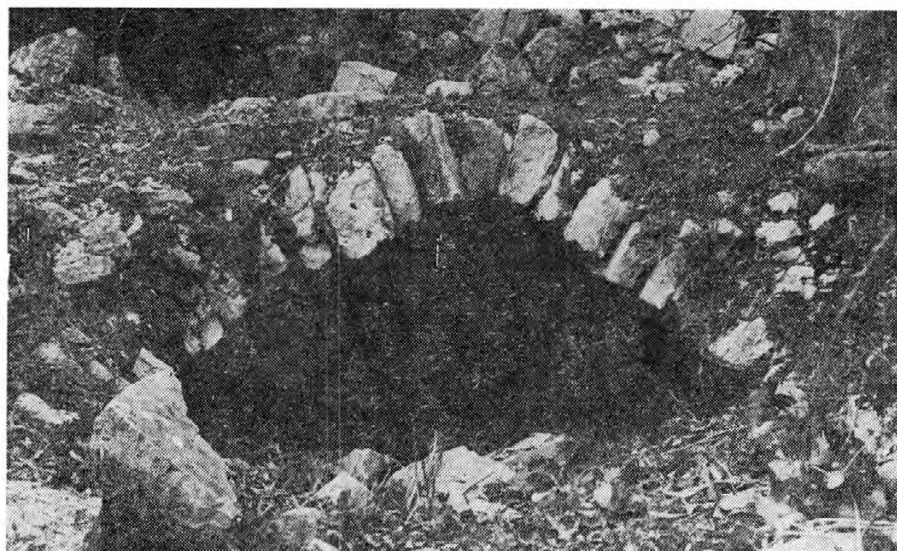
b) portal — unutarnji izgled

8. Zvanična tvrdnja da se na ostrvcu Kosmači u Malom (gornjem) blatu nalaze ostaci crkve sv. Đorđa (20, 379; 40) ne slaže se s narodnom tradicijom po kojoj je u pitanju istinski manastir u kojem je, prema još živom sinjačkom predanju, »vjenčan kralj Vukašin« (42), kao što se ne slaže i sa nekim toponimima (41) i odgovarajućim materijalnim ostacima iz ovog regiona, koji nedvosmisleno ukazuju na postojanje pravog manastira, tačnije — na postojanje triju manastira na raznim mjestima u Sinjcu, to su bili: 1) Manastir Kosmača (popularno ime), 2) Manastir *na brzine* (Istor. *Narat*, ili vjerovatno, manastir »Bercinje«) i 3) Manastir Čelija (istor. »*manastir Čelija*« ili »*Čelija golemadska*«), od kojih su manastir Bercinje i manastir Čelija pomenuti u starim crkvenim listinama sa Cetinja (33, 34), dok o najvažnijem — o manastiru Kosmači u listinama nema nikakvog pomena.

Moguće je, dakle, da je u prošlosti, iz za sada nepoznatih razloga, došlo do zamjene naziva i uloga Kosmače i Vranjine (vezano sa ovim, kasnije, i do formalne dislokacije prvobitnog manastira Vranjine), što je moglo biti preduslov za gradnju manastira sv. Nikole (1886) na današnjoj Vranjini.

Sl. 2 — Nadgrobna ploča iz Kosmače sa krstom
na kojem je zapis kontaminiran

Sl. 3 — Manastir na brzine (ist. Bercinje) — svod manastirske kripe

Kao prilog pretpostavci da se znameniti manastir sv. Nikole, iz prve polovine 13. vijeka, nalazio na današnjoj Kosmači u Malom (gornjem) blatu, navodi se i sljedeće:

1. Adekvatno smislu Dučićevog opisa manastira Vranjine, i »manastir« Kosmača je bio »crkva srednje veličine, bez zvonika i kubeta i bez svake arhitektoničke vještine, od običnog kamena sazidana«. (Vidi priloženu skicu i fotose).

2. U crkvi na Kosmači i danas se nalazi nadgrobna ploča sa nečitkim i oštećenim zapisom, što bi se moglo odnositi na Dučićev prikaz nadgrobne ploče episkopa zetskog Ilarija sahranjenog u manastiru Vranjini (o Ilarijevoj nadgrobnoj ploči tvrdi se da su je uništili Turci kad i manastir Vranjinu — 1843. godine (38, 65/2).

3. Zagonetni sinjački Manastir *na brzine* (istor. *Narat*, nesumnjivo manastir koji je u listini pročitan kao *Bercinje*) i sada ima »svod« (kriptu) za koji bi se moglo pretpostaviti da je mogao poslužiti kao posljednje utočište za »devet kaluđera (koji) se u dimu uguše«, kad su Turci razorili i spalili manastir Vranjinu — 1482. godine, jer njegovo ime *Narat* (=crkveno predvorje) (27) ukazuje na moguću pripadnost ovog objekta manastiru na obližnjem ostrvu (u vezi sa ovim valja ispitati da li je »manastir« Kosmača imao sopstvenu kriptu).

4. U Opisu Sandžakata skadarskoga Marijana Bolice Kotorina od godine 1614. (21, 176) kaže se: »U Skadarskom jezeru nalazi se pet školjeva (cinque scogli) i svaki od njih dobio je ime upravo prema manastiru srpskih kaluđera koji tu žive, to su: sv. Nikola od Vranjine, Kom, Beška gorica, Starčevo i Moračnik...« Primjećujemo da se manastir sv. Nikola nalazio na školju, a takva karakteristika bi više odgovarala Kosmači (mali nenastanjen kameni školj sa vrhom od oko 30 metara nadmorske visine) nego Vranjini (nastanjeno ostrvo površine 1,72 km², dužine 2 km, a širine 1,2 km, (sa vrhovima od 302 i 280 metara).

5. U »Dva deftera Crne Gore iz vremena Skender-bega Crnojevića« (1521. i 1523) opažaju se svježi tragovi nedavno uništenog značajnog duhovnog centra u regionu Malog (gornjeg) blata, čije se ime ne pominje: 1) u mahali Sinjcu, kao vlasnici baština javljaju se vladika i Skender-beg (26, II/94), u susjednim Goljemadima — 1 kaluđer i 5 popova (26, II/94), u Goričanima (Vukocima) — 2 kaluđera i 3 popa (26, II/17), u Zagori — 6 popova (26, II/55); 2) pomenuti sveštenici dužni su bili ovdje plaćati poreske obaveze kao obični domaćini, a svi manastiri su plaćali odsjekom (26, II/144); 3) ukupne poreske obaveze manastira Vranjine (sela: Orahovo, Godinje, Limljani, Brčeli, Seljani, Brajići) iznosio je 650 akči (= novčana jedinica — R. R.), a prihod Skender-bega samo u mahalama Sinjcu i Goljemadima iznosio je 850 (tada siromašni Cetinjski manastir imao je da plaća odsjekom ukupno 187 akči) (26, II/94, II/144); 4) sva dobra Crnojevića u Sinjcu i Goljemadima,

— kako doznajemo iz kasnije datiranih dokumenata — ušla su u sastav Sinjca kao metohije Cetinjskog manastira (po pravu »stare crkvine«, »tvrde ot knjigah«, i »ot mjesta sudebnoga«) (31; 32; 33; 34; 35; 36; 37).

6. O Sinjcu, prostranoj i bogatoj metohiji Manastira cetinjskog, u Cetinjskom ljetopisu (22, 59a) i nekim listinama sa Cetinja (31; 32; 35; 36; 37), kaže se da je »sve to stara crkovina« koju je Manastir cetinjski naslijedio, ali — nigdje se ne pominje ime crkve kojoj je »stara crkovina« pripadala, niti se objašnjava porijeklo »tvrde ot knjigah« i »ot mjesta sudebnoga«, pa se može pretpostaviti da su u pitanju nama nepoznate hrisovulje i sudske presude u vezi sa imanjima manastira Vranjine (značajno je podsjetiti na uspješno putovanje vladike Pahomija u Carigrad (1568) s ciljem da se povrate manastirima njihova nekadašnja imanja (6, III/I, 42—43).

7. Granice metohije Sinjca poznate su iz listine datirane 9. maja 1561. godine (31), ali — kako doznajemo iz nekih kasnije datiranih listina o kupovini pojedinih djelova ove metohije (35; 36; 37), — te, 1561. godine, mogla je to za Cetinjski manastir biti samo interesna sfera na koju su polagana nekakva prava čije je odredbe tek trebalo ostvarivati kupovinom od »aga sa Žabljaka«, uz »tvrdu ot knjigah« i »ot mjesta sudebnoga«.

8. U listini »Skadarski beg utvrđuje Manastiru cetinjskom ribnjake Olač i Karuč 1. novembra 1576« (34) kaže se da su sveštenici dvaju manastira: Bercinja (ovo ime nije potvrđeno) i Cetinja dokazali pravo Cetinjskog manastira na pomenute ribnjake. Ovdje primjećujemo: 1) da Bercinje (koje se navodi ispred Cetinja) ne dobija ništa, i 2) da se manastir Bercinje (ako je to sinjački Manastir *na brzine*, a izgleda da jeste) nalazio u granicama cetinjske metohije Sinjca; 3) ovo nesigurno pročitano Bercinje moglo bi biti — po našem mišljenju — prije vješt falsifikat nego slučajna kontaminacija imena Vranjine, mada ovdje ne treba isključiti i mogućnost da se radi o nekom starijem nazivu crkvenog objekta ili mjesta; 4) prema »Dva deftera...« pomenuti ribnjaci Olač i Karuč bili su prikazani kao vlasništvo Skender-bega Crnojevića (26, II/94, I/28), što bi moglo značiti da su, iako prvobitno manastirsko vlasništvo, ovi ribnjaci bili prisvojeni od Skender-bega Crnojevića pod vidom dinastičkog posjeda, a kasnije Manastir cetinjski nastojao da ih povrati crkvi.

9. U okviru metohije Sinjca (ne mnogo iza toga, 1609. godine) pominje se iguman manastira Čelije golemadske — kir Visarion, koji sa cetinjskim vladikom Rufimom »mijenja neke zemlje« u Sinjcu i lugu pored Malog blata (do Kosmače), pa se postavlja pitanje: ko je ovaj kir Visarion i kakva prava on može polagati na »neke zemlje« koje bi — prema pomenutoj cetinjskoj listini iz 1561. godine — sve morale biti neprikosnoveno vlasništvo jedino

Cetinjskog manastira. Ovdje primjećujemo da je Čelija golemadska (pored Bercinja) drugi manastir u Sinjcu (ne računajući cetinjski) koji — prema listinama — figurira kao pravno lice.

10. U pomenutoj, po našem mišljenju, vrlo problematičnoj listini o razmjeni zemljišnih dionica u Sinjcu između manastira Čelije i Cetinja pominje se i Spasova crkva koja se mogla nalaziti u blizini ostrva Kosmače (vjероватно u mjestu koje se danas naziva Skupo, gdje i danas postoje ostaci stare crkve vrlo skromnih razmjera). Ova »Spasova crkva« postaje interesantna jer — čini se — mogla bi naći mjesto u kontekstu poznate Savine hrisovulje za manastir Vranjinu iz 1233. godine, gdje se kaže: "и азъ (Sava) ВИДЕХЪ КЪДЕ НЕ ИМА ГДЕ ТЕЖАТИ, КЪДЕ НЕСТЪ СЪ ОСТРОВА, ДАХЪ МОС (hramu sv. Nikole) ОУ МЕТОХІЕ СПАСОВЕ С ПЛАВНИЦИ", što bi, ovdje, moglo značiti da je Sv. Sava dao novopodignutom Manastiru od metohije ove stare »Spasove crkve« nešto zemlje koja se nalazila između ove crkve i manastira na ostrvu, u lugu na obali Malog blata, tj. »u plavnici« — sezonski plavljenom zemljištu, čiji je pomen ovdje mogao biti apelativno upotrijebljen.

11. U dijelu teksta Savine hrisovulje za manastir Vranjinu, (3, XXII, 18), kojim se određuje zemljišni prilog, pominje se jedno brdo čije ime nije moglo biti pročitano (М . . . КЪ БРЪДО) i potok ЛЕСЬКОВИЦЬ, za koje bi se moglo dati sljedeće objašnjenje: istočno od današnje Kosmače i Skupog nalazi se sada *Miran-glavica* koja bi mogla biti zagonetno М . . . КЪ БРЪДО, a tu je i brdo *Lešala*, čije ime bi se etimološki moglo vezivati za potok ЛЕСЬКОВИЦЬ. Osim toga, primjetno je da je poznati prepis ove Savine hrisovulje vrlo oskudan tekstem iz kojeg bi se jasnije vidjele granice manastiru Vranjini poklonjenog imanja koje je bilo precizno ograničeno kako bi hrisovulja eventualno mogla poslužiti kao imovinskopравни dokumenat.

Ne tvrdimo da je ovo sasvim dovoljno za identifikovanje danas postojećih crkvenih ostataka u regionu Malog (gornjeg) blata kao ostataka srednjovjekovnog manastira Vranjine, ali — po našem uvjerenju — moglo bi se pokazati značajnim u traženju pravog odgovora na pitanje: *gdje se nalazio srednjovjekovni manastir sv. Nikole vranjinskog u Zeti.*

III. ZAKLJUČCI

Danas, kad se radi na valorizaciji svih vrijednosti Skadarskog jezera i njegove okoline, aktuelna je i potreba boljeg poznavanja i adekvatnije društvene zaštite bogatog kulturnoistorijskog nasljeđa u ovom regionu, gdje određeno mjesto (adekvatno svom značaju) treba da imaju: Oblun I (antički), Oblun II (srednjovjekovni, Dukljaninov »Obolon«), manastir Vranjina I (prvobitni, sred-

njovjekovni, podignut dvadesetih godina 13. vijeka — prema rezultatima ovoga rada — na prvobitnoj Vranjini u Vranju, odnosno na današnjoj Kosmači u Malom (gornjem) blatu), i manastir Vranjina II (podignut 1886. godine na današnjoj Vranjini, moguće: prvobitnoj Kosmači, desetak kilometara južnije od prvobitnog).

Oblun I je, nesumnjivo, antičko (možda i predantičko) utvrđenje sa barem dvjema fazama gradnje; ostaje neizvjesno: ko su mu bili graditelji, ko mu je dao ime i šta ono znači.

Oblun II je — prema rezultatima naših ispitivanja — »Obolon« — srednjovjekovno utvrđenje, u stvari, brdo adaptirano za priremenu odbranu dukljansko-zetskog kralja Đorđa, oko 1130. godine. Današnji zid na ovom Oblunu, koji podsjeća na skicu srednjovjekovnog grada trebalo bi podrobnije proučiti i opisati.

Prvobitni manastir sv. Nikole — Vranjinski manastir, sada zapušten i predat zaboravu, zbog njegovog nekada izuzetnog značaja (jer je bio u žiži duhovnih, ekonomskih i društveno-političkih zbivanja), zaslužuje tretman značajnog kulturnoistorijskog spomenika i, svakako, temeljna i svestrana naučna istraživanja radi razjašnjenja mnogih značajnih društveno-istorijskih pitanja iz dugog vremena njegovog postojanja.

U ovom radu pokušava se dati odgovor na prvo od značajnijih pitanja: *gdje se manastir Vranjina nalazio*, a samo se nagovještava mogućnost pristupa rješavanju mnogih drugih pitanja koja su (ili mogu biti) u vezi sa ovim manastirom. Odgovori na nekoliko kompleksnih tema o prošlosti Vranjine, kao što su: 1) utvrđivanje autentičnosti prepisa manastirskih hrisovulja, 2) revizija i drugih pisanih izvora koji se odnose na manastir Vranjinu i cetinjsku metohiju Sinjac (Cetinjski ljetopis i druge listine sa Cetinja, turski defteri, Marijana Bolice Kotoranina Opis Sandžakata skadarskoga od godine 1614. i dr.), 3) utvrđivanje vjerodostojnosti narodne tradicije o Sinjcu (predanja, onomastika), 4) ubikacije posjeda manastira Vranjine, 5) vrijeme uspona i prosperiteta manastira Vranjine (1220—1482), 6) vrijeme opadanja i nestanka manastira Vranjine (1482—1843, odnosno 1886. godine), 7) imuniteti manastira Vranjine i postupci koji su postepeno doveli do likvidacije ovog manastira, i dr. — činili bi do sada nenapisan životopis manastira Vranjine.

Nova ubikacija prvobitnog manastira Vranjine omogućava i drukčiji od dosadašnjeg pristup neriješenim pitanjima i zahtijeva reviziju dosadašnjih rezultata u proučavanju problematike u vezi sa ovim manastirom. Ta proučavanja, koja treba da uslijede, vjerovatno bi doprinijela osvjetljavanju mnogih tamnih mjesta iz prošlosti Zete, odnosno Crne Gore, u intervalu od 1220. do 1483. odnosno 1886. godine, jer — uloga manastira Vranjina u procesu učvršćivanja nemanjičke tradicije u Zeti, odgovara donekle poznatoj ulozi manastira Cetinja u formiranju crnogorske državnopravne tradicije.

Najzad, moglo bi se konstatovati da kulturnoistorijski spomenici koji su u predmetu ove rasprave, tj. utvrđenja Oblun I (antički) i II (srednjovjekovni) i manastiri Vranjina I (srednjovjekovni) i II (današnji), — nemaju odgovarajućeg naučnog dosijea.

LITERATURA

1. Slavko Mijušković, Ljetopis popa Dukljanina, Titograd, 1967.
2. Ferdo Šišić, Ljetopis popa Dukljanina, Beograd — Zagreb, 1928.
3. Franjo Miklošič, Monumenta Serbica, Wien, 1858 (Vranjina, insula in lacu skodrensi ubi monasterium S. Nikolai: XXII, XXII, XCII, XCIV, CXVI, CCCLXX).
4. Ivan Jastrebov, Prepis hrisovulja na Cetinju o manastiru sv. Nikole u Vranjini, CSUD, XLVII, Beograd, 1879, 219—231 hrisovulje: 1) Kraljice Jelene, 2) Stefana Uroša (Milutina), 3) Đurđa Stracimirovića, 4) Gospodina Balše, 5) Sultana Sulejmana, 6) Ivana Crnojevića, 7) Sultana Muhameda, 8) Mataguža (selo u Zeti)/.
5. Ničifor Dučić, Vranjina u Zeti i krisovulje na Cetinju, GSUD, XXVII, Beograd, 1870, 164—192; isti: Književni radovi, Beograd, 1896, 147.
6. Istorija Crne Gore, Titograd, I (1967); III/1 (1975).
7. Pavle Mijović, — Mirko Kovačević, Gradovi i utvrđenja u Crnoj Gori, Beograd—Ulcinj, 1975.
8. Gavro Škrivanić, Imenik geografskih naziva srednjovjekovne Zete, Titograd, 1959.
9. G. Škrivanić, Vlastelinstvo sv. Nikole vranjinskog, Istorijski zapisi, XVI/3—4, Titograd, 1959, 37—44.
10. Nikola Živković, Istorija hrišćanske crkve, Beograd, 1882.
11. П. А. Ровинский, Черногория в её прошлом и настоящем, Санктпетербург 1888, 433, 438—441.
12. Ilarion Ruvarac, Manastir sv. Nikole na Vranjini u Skadarskom blatu, Prosvjeta, god. II, Cetinje, 1893, 530—540, 645—657.
13. Konstantin Jireček, Dohodak stonski, koji su Dubrovčani davali srpskom manastiru sv. Arhangela u Jerusalimu i povelje o njemu cara Uroša (1358) i carice Mare (1379), Jagić — Festschrift, Berlin, 1909, 527—542.
14. Stojan Novaković, Zakonski spomenici srpskih država srednjega vijeka, Beograd, 1912, 576—578.
15. L. Thalloczy, C. Jireček, M. Šufflay, Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia I, 1913, 51—52.
16. Vasilije Marković, Pravoslavno monaštvo i manastiri u srednjovjekovnoj Srbiji, Beograd, 1920, 78.
17. Vladimir Čorović, Spisi Svetoga Save, SKA, Beograd, 1928, 197—198.
18. Stanoje Stanojević, Studije o srpskoj diplomaciji XXV. O falsifikovanim poveljama, Glas Srpske kraljevske akademije 196, Beograd, 1935, 32—33.
19. Andrija Jovičević, Riječka nahija, Naselja VII, Beograd, 1911.
20. A. Jovičević, Zeta i Lješkepolje, Naselja XXIII, Beograd, 1926.
21. Marijana Bolice Kotoranina Opis Sandžakata skadarskoga od godine 1614, JAZ, Starine XII, Zagreb, 1880, 176.

22. Niko S. Martinović, *Cetinjski ljetopis*, Cetinje, 1962.
23. Jovan Erdeljanović, *Stara Crna Gora*, Beograd, 1926.
24. Vladislav Petković, *Pregled crkvenih spomenika kroz povescnicu srpskog naroda*, Beograd, 1950, 62.
25. Vladimir Mošin, *Povelja Svetoga Save za manastir sv. Nikole u Vranjini*, zbornik SVETI SAVA — spomenica povodom osamstogodišnjice rođenja 1175—1975, Beograd, 1977, 79—116.
26. Branislav Đurđev — Lamija Hadžiosmanović, *Dva deftera Crne Gore iz vremena Skender-bega Crnojevića 1521. i 1523. godine*, ANUBiH, I, II, Sarajevo, 1968.
27. Bratislav Klajić, *Rječnik stranih riječi i izraza*, Zagreb, 1978.
28. Petar Šimunović, *Toponimija otoka Brača*, Supetar, 1972.
29. Pavle Radusinović, *Skadarsko jezero i njegov obalni pojas*, Titograd, 1964.
30. Mirko Kovačević, *Gde se nalazio »Obolon« Popa Dukljanina*, *Starine Crne Gore*, V, Cetinje, 1975, 141—143.
31. *Granice Manastira cetinjskog u Sinjcu 9. maja 1561. godine*, *Zapisi*, XVII, 1, Cetinje, januar 1937, 26.
32. *Sinjačke granice*, *Zapisi*, XXII, 3, Cetinje, septembar 1939, 182.
33. Vladika Rufim mijenja neke zemlje sa igumanom golemadskim 3. februara 1609, *Zapisi*, XVII, 2, Cetinje, februara 1937, 98.
34. *Skadarski beg utvrđuje Manastiru cetinjskom ribnjake Olač i Karuč 1. novembra 1576. godine*, *Zapisi*, XVII, 1, Cetinje, januar 1937, 27.
35. *Mitropolit Sava kupuje zemlju u Hasana Ibrahimbašića 1. decembra 1746. godine*, *Zapisi*, XIX, 1, Cetinje, januar 1938, 29.
36. *Mitropolit Sava kupuje zemlju od Mehmeda Pirkočevića 2. juna 1748. godine*, *Zapisi*, XIX, 1, Cetinje, januar 1938, 32.
37. *Mitropolit Sava kupuje baštinu od Mehmeda Pirkočevića 2. jula 1748. godine*, *Zapisi*, XIX, 1, Cetinje, januar 1938, 33.
38. A. Jovičević, *Manastir Vranjina*, *Zetski glasnik*, Cetinje, 1933, 64/2, 65/2, 66/2.
39. Filip Radičević, *O Vranjinskom manastiru*, *Prosvjeta*, I, Cetinje, 1892, 97—99.
40. *Cetinjski manastir o crkvenim objektima na Kosmači i u Sinjcu*, *Arhiva Crnogorske akademije nauka i umjetnosti*, br. 04—1396/2 od 22. juna 1979. godine.
41. *Onomastička građa Crnogorske akademije nauka i umjetnosti (sela: Vranjina, Sinjac, Goljemadi, Grbavci, Bobija)*.
42. *Narodna predanja o Sinjcu*: 1) U manastiru Kosmači »vjenčan« je kralj Vukašin; 2) Odo beg Vranić je 1612. godine izdigao iz Sinjca na obližnju glavicu i tu se naselio, po njemu se selo nazvalo Begova Glavica; 3) Vranići iz Sinjca, ne zna se tačno kada, naselili su današnje Vraniće, selo sjevero-zapadno od Titograda (Predanja su zapisana 1978. godine po kazivanju Radovana Filipova Vukčevića iz Sinjca, Marka Antona Vukčevića iz Goljemada i Dragutina Ristova Globarevića sa Begove Glavice).
43. *Narodno predanje o Vranjini*: Na mjestu gdje je danas Manastir, prije 1886. godine »nije bilo nikakvih građevina, no je ovo mjesto bilo najprikkladnije za Manastir« (zapisano 1978. godine po kazivanju Mila Uličevića iz Vranjine, rođenog oko 1886. godine).
44. Risto V. Radunović, *Vuranje (Vranje) i manastir Vranjina*, *Onomastica jugoslavica* 10 (1982), str. 195—203.

Risto RADUNOVIĆ

WHERE WERE THE MEDIEVAL TOWN »OBOLON« (OBLUN) AND
MONASTERY VRANJINA IN ZETA

S u m m a r y

This paper covers the discussion about ubieties of two medieval cultural monuments; they are: 1) the fortification »Obolon«, for the first time mentioned in Chronicle of the Priest Dukljanin, in connection with dynastic struggles in Zeta (12. century) and 2) Monastery of Saint Nicolas on the island Vranjina in Zeta (13. century).

The revision of former ubieties was initiated by onomasthic observations of their problematics and it is partially based on weakness of former ubieties and partially on new, certainly onomasthic solutions.

In the results of work it is stated 1) that in region of Malo (Gornje) Blato (part of Lake Skadar) there are two hills called Oblun, with relicts of urban character, originating from anthis respectively medieval past, and 2) that there still exist material relicts of medieval Monastery Vranjina, just not, as it should be expected on today's Vranjina, but, as we intend to prove, on the iselet Kosmači in Malo (Gornje) Blato, in the place which, according to toponyms and mentionings in Chronicle of Priest Dukljanin, in XI and XII century was named Vranje (»Vuranie«), with indication that the reasons of »forgeting« the location of Monastery Vranjina should primarily be searched in connection with strivings to reach to its wealthy possessions.

The results of this work do not pretend to be understood as final solutions, but as the stimulus for more versatile study and final establishment of contraversial ubieties and importance of these monuments for the history of culture.

